

АНА И. ОПАЧИЋ

Висока школа за пословну економију и
предузетништво
Београд

ВЛАДИМИР В. КОЗАР*

Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

УДК 316.774:339.138

Прегледни рад
Примљен: 02.11.2018
Одобен: 30.11.2018
Страна: 111-124

УТИЦАЈ МАС-МЕДИЈА НА КРЕИРАЊЕ ПОТРОШАЧКОГ МЕН-ТАЛИТЕТА КАО УЗРОКА ИНСОЛВЕНТНОСТИ ПОЈЕДИНЦА

Сажетак: Апсолутну дефиницију презадужености није могуће дати, она је у директној вези са субјектима који ту презадуженост креирају. Последице које настају услед презадужености физичког лица нису само економске природе, које се огледају у немогућности сервисирања својих дуговања, већ имају и изразити социолошки и психолошки аспект, што за последицу има креирање нових трошкова за друштво као целину. Аутори у раду имају за циљ да скрену пажњу на све учесталији проблем суочавања физичких лица са не-могућношћу измирења својих доспелих обавеза, како потрошача тако и предузетника, који их доводи до руба егзистенције, губитка дома што заједно чини упитним могућност уживања уставом загарантованог права на достојанство. Појединац је данас изложен значајном утицају мас-медија који неретко обликују потрошачко понашање које након краткотрајног задовољења тренутних потреба из будућих прихода постаје нагомилани нерегулисани дуг који оптерећује не само економски аспект већ много дубљи социолошко-психолошки аспект целокупне породице инсолвентног појединца.

Кључне речи: мас-медији; појединац; инсолвентност; потрошач; Србија; стечај

Увод

Сваки пословни аранжман који подразумева формирање одређеног поверилачко-дужничког односа носи са собом и реални ризик да дужник неће бити у стању да своју обавезу реализује. Да би се остварио фундаментални принцип грађанског и међународног права „*pacta sunt servanda*”, а самим тим и очувала правна сигурност, право је увело институт стечаја као вид намирења поверилаца у ситуацији када дужник постане инсолвентан тј. неспособан за плаћање (Опачић, 2012:37).

* ana.galjak@gmail.com. 0642558314

Експанзија потрошачких кредита, психологија лагодног живота који се финансира кредитима, ставара лажни утисак солвентности грађана, који по статистикама све дубље тону у дуговања, из којих без реалног ангажовања државе неће моћи да испливају. Терет одговорности носе и финансијско-кредитне институције које својим све агресивнијим маркетиншким наступима готово хипнотишу потенцијалне клијенте (Козар, 2018:599). Финансијске институције у конкурентској трци за што оригиналнијим кредитним производом, што краћим периодом потребним за одобравање кредита, самим тим ограниченом контролом кредитне способности клијента, неретко доспеју у позицију поверилаца којима дужници касне са отплатама кредитних рата. У тој ситуацији се оправдано поставља питање могућности наплате дуговања од дужника, физичког лица, у ситуацији када он нема средстава ни за подмирење елементаних потреба. На жалост, тренд развоја потрошачког менталитета у нашој земљи, у коме презадуженост постаје животни стил (Маљковић, 2008: 27), није пратио и развој теорије и процедуре стечаја над имовином физичких лица.

Када говоримо у улози мас-медија у креирању управо овог дуга како за појединца тако и за друштво у целини, јасно је да је реклама као психолошки учинак на купца, односно потрошача кључна карика у ланцу инсолвентности. Телевизија али данас можда и значајнији медиј интернет свакодневно пласирају рекламе као организовани вид уверавања потрошача да ће им одређени производ причинити задовољство, или помоћи приликом распоређивања већ нагомиланог дуга у погледу магичног решења за рефинансирање дуга. Данас, агресивне маркетиншке кампање кредитирања нуде специјализоване начине како да задовољите тренутне потребе из будућих прихода, почевши од тога да добијате екстра новац „на поклон” чим се задужите уз сад већ чувено питање лепе глумице у улози банкарског службеника: „Може?”, до тога да је могуће задужити се за куповину основних намирница, финансирања летовања, зимовања, па до финансирања венчања, куповине кола или стана. Развој платних картица, безготовинског плаћања, интернет продаја иду у корак са енормним улагањем у рекламирање како производа робе широке потрошње али и кредитних производа те дају лажни утисак солвентности потрошача, који све дубље тоне у презадуженост. Једно је сигурно, осећај задовољства куповином ће трајати до момента почетка отплате свих појединачних рата, а период отрежњења стиже са застојем редовних прилива односно зараде појединца. Поставља се питање шта када плата закасни или у потпуности изостане? Да ли ће она лепа глумица рећи „Може!” када појединац пропусти да плати неколико месечних рата по основу кредита или ће дунути у пиштаљку означавајући почетак трке приватних извршитеља на имовини и достојанству сада већ унесређеног појединца.

Индивидуални стечај као излаз из презадужености

Стечај над имовином физичких лица или индивидуални стечај у нашој теорији и пракси представља непознаницу, те на самом почетку аутори сматра-

ју да би ради лакшег разумевања даљег излагања било упутно укратко се осврнути на основне црте које карактеришу ову процедуру. Индивидуални стечај можемо дефинисати као подграну стечајног права или врсту стечаја који за свој предмет изучавања има све имовинско-правне односе између инсолвентног физичког лица као стечајног дужника и његових поверилаца (Радовић, 2006:17). Стечај над имовином физичког лица представља систем генералног извршења на неизузетој имовини дужника, ради намирања необезбеђених поверилаца, уважавајући начела колективности, равноправности, правичности и принудности, који врши повереник уз надзор стечајног суда. Важан циљ овог поступка јесте избегавање искреног дужника из масе репресивне задужености и стварање могућности за дужника да крене изнова ослобођен од обавеза и одговорности које су проистекле из пословних и животних несрећних околности (Evans, 2010:337).

Одређење индивидуалног стечаја као врсте стечаја би се могло оправдати ако на уму имамо поделу стечаја према критеријуму субјекта стечајног поступка. Стечајно право према томе ко може бити субјект стечајног поступка можемо поделити на стечај правних лица и стечај над имовином физичких лица. Термин стечај над имовином физичких лица је превходно описног карактера, али мишљења смо да је најприкладнији, јер би се у супротном могло погрешно сматрати да се стечај спроводи над физичким лицем, а не над његовом имовином. Последица индивидуалног стечаја никако није престанак правног субјективитета физичког лица, јер би се то косило са фундаменталним принципима правне способности физичких лица, већ, напротив, његово оживљење односно реинтеграција применом „fresh start” филозофије.

Између стечаја над правним лицима и индивидуалног стечаја постоје нераскидиве везе, бројна идентична правила и мноштво заједничких института, те је оправдано посматрати их у целини. Међутим, индивидуални стечај проучава и уређује заокружену целину друштвено-економских односа и има мноштво посебности које га разликују од корпоративног стечаја, због чега му треба дати карактер подгране стечајног права, уз неспорну квалификацију да представља и врсту стечајног поступка (Радовић, 2006:18). Одређењем ове подгране права као стечајем над имовином физичких лица, нагласили смо две битне карактеристике индивидуалног стечаја. Прво, индивидуални стечај би требало да се односи на сва физичка лица без изузетка, како трговце појединце (у нашем праву предузетнике) тако и на потрошаче. Светски тренд је проширење круга стечајних лица на све категорије физичких лица која се нађу у тешкој економској ситуацији. Друго, за разлику од корпоративног стечаја који предвиђа спровођење стечаја над правним лицем које за последицу има и престанак самог правног лица, код индивидуалног стечаја се стечајна процедура примењује на имовини стечајног дужника, а не на субјективитету физичког лица. С обзиром на специфичност овог института у овом поступку се разматрају и нека питања која се тичу лично-правне сфере појединца, као на пример, примена института ограничења стечајног дужника. Отварањем стечајног поступка физичко лице постаје субјект бројних забрана. То су разне врсте стечајних последица које погађају личност појединца. У зависности од тога на

који начин законодавац перципира позицију дужника определиће га за одређени круг забрана. На пример, ако законодавац жели да постави дужника у неповољнији положај, самим поступком га казни и дискриминише, онда ће природно и број забрана бити већи, а сам поступак ће добити квазикривични облик. Циљ је казнити дужника, економски га преваспитати и кроз његово кажњавање превентивно деловати на остале потенцијалне дужнике. Овакав вид регулисања индивидуалног стечаја у модерним стечајним законодавствима представља анахронизам и реликт је прошлих времена (Опачић, 2013:62). Данас се финансијска пропаст дужника сматра реалношћу која свакога може да погоди. Модерна права у први план постављају давање друге шансе дужнику кроз примену филозофије „fresh start” у циљу што брже друштвено-економске реинтеграције дужника. По отварању стечајног поступка, предвиђају се само нужне временски ограничене забране, и то само у случајевима када је то потребно ради заштите друштва од тих лица, попут ограничења забране обављања одређене делатности, дужникове обавезе обавештавања кредитора о покренутом стечајном поступку, ограничења кретања дужника (забрана напуштања земље до окончања поступка), привременог губитка неких политичких права, и сл.

Што су законодавства више продужнички оријентисана, то ће круг ових ограничења бити ужи. У упоредном праву у погледу регулисаности ове материје присутне су разлике које ћемо лакше уочити ако се послужимо следећим питањима: ко може бити субјект пасивне стечајне способности, који је опсег имовине коју дужник сме да задржи, која будућа имовина је заштићена и ко одлучује и на који начин (Tabb, 2007:11). Разлози који су довели до установљавања различитих модела индивидуалног стечаја најчешће зависе од тога како је општи стечајни поступак структуриран. Стога и концепт индивидуалног стечаја има другачије значење у европском правном кругу од оног које има у англосаксонском. Приступ у САД-у, који се зове и англоамерички или open credit economy приступ (Niemi-Kiesiläinen, 1999:476), карактерише брзо ослобођење од одговорности за дугове као и ликвидација неизузете имовине (тзв. fresh start филозофија). У овом погледу синтагму изузета имовина користимо у погледу имовине на којој се извршење против дужника не може спровести, односно за имовину која не улази у стечајну масу. Ово је својеврсни контраст у односу на европска законодавства која донедавно нису хтела да признају основаност опроштаја дугова физичким лицима наглашавајући важност начела *parca sunt servanda*, па још увек, у већини случајева, условљавају ослобађање од преосталих дугова планом плаћања (тзв. *earned start* филозофија). Упркос свим разликама главна карактеристика ових система је ослобођење од одговорности за дугове окончањем поступка. Форма као и опсег ослобођења неплаћених потраживања варирају у правним системима што се може правдати историјским и политичко-правним разлозима (Howard, 1987:1048). Пример за најдоследнију примену начела новог финансијског почетка је САД, и то како на пољу ослобођења од одговорности за преостале обавезе и изузимања, тако и на пољу личних ограничења дужника. Права мера приликом прописивања ових забрана би била у постизању равнотеже између примене начела новог почетка, са једне, и потребне заштите трећих лица и државе, са друге стране.

Могући модели начина управљања нагомиланим дугом

Модерни системи ослобађања од преосталог дуга приступају финансијским невољама на најмање два различита нивоа. Поред формалног правног система принудног ослобађања од преосталог дуга, сваки систем покушава у већој или мањој мери да избегне нарушавање темељних принципа облигационог права тако што прво посредује у приватном, добровољном решењу. Сваки од њих охрабрује, а често и приморава дужнике да поново преговарају о својим обавезама са повериоцима. Неповредивост уговора је централни елемент приватног права сваког од ових система. Да то није случај, не би било потребе за системом ослобађања од преосталог дуга, пошто би дужници једноставно могли да се прогласе невољним да испуњавају своје обавезе. Из разноразних практичних и теоретских разлога, такав систем не би могао да подржи савремени комерцијални свет у коме живимо (Опачић, 2014:143). Стога, да би се разумело како било који од ових система индивидуалног стечаја функционише у поређењу са другима, мора се узети у обзир систем добровољног преговарања који претходи систему обавезујућег ослобођења од преосталог дуга, као и међусобни утицај једног на други. Као што ћемо видети, овај предстечајни систем игра значајну улогу у већини данашњих формалних система стечаја. У неким случајевима, он представља примарни метод за решавање финансијских тешкоћа. У даљем прегледу аутори ће издвојити само основне црте предстечајних система репрезентних земаља, англосаксонског, германског, романског и скандинавског система стечаја, док ће се на крају осврнути на регулативу стечаја у Пољској која због својих специфичности развоја политике подизања финансијске свести може бити добра инспирација за будуће српско законодавно решење.

Циљ вансудског реструктурирања дуга јесте у постизању компромиса између дужника и поверилаца у виду скромних уступака од стране поверилаца, који би створили могућност за дужнике да врше исплате својих дуговања у складу са својим могућностима, у одређеном временском трајању, а на основу припремљеног и одобреног плана плаћања. Преузимање контроле над својим дуговима од стране дужника, води јачању идеје одговорног финансијског понашања и уједно остваривању принципа неповредивости уговора.

Кредитно саветовање у Сједињеним Америчким Државама се развило касних 1950-их и почетком 1960-их на иницијативу комерцијалних банака. Ове банке су финансирале иницијално постављање мреже агенција за кредитно саветовање широм САД-а са једим примарним циљем: да се охрабри и посредује код поновног преговарања у погледу услова кредита физичких лица која су се сусрела са инсолвентношћу, са циљем спречавања брзог отписа дуга који нуди формална процедура према глави VII Стечајног законика. Кредитно саветовање подразумева савет и смернице физичким лицима о томе како да воде своје финансије уз планирање буџета и већу контролу трошења и позајмљивања. Данас, кредитни саветници посредују између дужника и њихових поверилаца у поновном преговарању о условима кредитних аранжмана, обез-

беђивањем ограничених уступака од стране поверилаца са циљем стварања могућности дужницима да поврате контролу над својим обавезама плаћања, не би ли избегли тотални финансијски колапс (Kilborn, 2007:19). Основни задатак кредитних саветника у САД је постизање компромиса око отплате дуга, често називаног „план управљања дугом” (потпуна исплата преосталог дуга у времену од 3-5 година). Питање извора финансирања кредитних саветника се увек јавља као потенцијални проблем, неопходно је помирити два интереса, један који се тиче професионалног непристрасног посредника и са друге стране, интерес рентабилности пословања самих агенција за посредовање. Пример за реализацију таквог проблема јесте некадашња пракса у САД-у, да се врше исплате „fair share”; процентуални износ од дужникових исплата који припада агенцијама уколико би се постигао план са дужником посредством агенције (повериоци би гарантовали износ од 12-15% од износа који би им дужници исплатили захваљујући постигнутом плану плаћања, што се без имало тумачења може дефинисати као мито). Оваква пракса је довела до урушавања система кредитног саветовања, јер је нагло увећање новооснованих агенција за посредовање условило престанак финансирања од стране поверилаца (Stehl, 1999:133). Агенције за саветовање добијају на значају изменама стечајног закона, које су ступиле на снагу 17. октобра 2005.године (ВАРСА, 2005). Сада, по први пут у дугој историји америчког стечајног права, кредитно саветовање је постало предуслов за улазак у формални систем ослобађања од преосталог дуга. Како би се добио приступ формалном систему стечаја, индивидуални дужник мора да приложи потврду овлашћене „непрофитне агенције за питања планирања буџета и саветовање”. Како би постали овлашћени, саветници морају да испуне низ услова прописаних измењеним законом о стечају. Одабир и овлашћивање агенција за саветовање сада је једна од многих обавеза централне агенције која надгледа систем формалног стечаја широм САД-а (Zywicki, 2002: 2016).

Романски системи ослобађања од преосталог дуга за физичка лица проишавали су из различитих основа. Регулатива формалног поступка банкрота физичких лица као алтернатива на коју би дужници могли бити преусмерени путем кредитног саветовања дуго није постојала. Формални системи који су се развили по француском моделу у великој мери су оклевали да се мешају у приватне уговорне обавезе, тако да је поновно преговарање око постојећих уговора уз веома мало формалног регулисања услова било или једина опција или примарна опција у овим системима од самог почетка. Данас, у пракси, поновно преговарање уз обострани пристанак није само пожељна алтернатива или предуслов за формално ослобађање од преосталог дуга у овим системима; то је централна тачка читавог система ослобађања од преосталог дуга. Ови системи структурирани су тако да убеди повериоце да прихвате договорена поравнања и да дају дужницима сваки подстрек у тражењу компромисног решења. У овим системима, ако пропадне фаза добровољног преговарања, фазу обавезујућег ослобађања од дуга генерално карактерише ослобађање од дуга које је мањег обима, и не толико извесно као што је то случај у америчком и германском систему. Материја је регулисана одредбама под насловом „Реша-

вање проблема презадужености”, које се налазе у Законику о заштити потрошача, што представља помало специфично решење, јер се одредбе о регулисању инсолвентности физичких лица обично налазе у стечајним или засебним законима. Кредитно саветовање у Француској уведено је законом донетим 1989. и има двоструку улогу. Уведен је централни систем прикупљања информација о кредитима, под руководством Банке Француске (провера кредитног стања потенцијалних дужника) док је друга страна система осмишљена да охрабри повериоце и дужнике у проналажењу решења приватним путем. Уместо да траже приватног кредитног саветника, француски дужници подносе формални захтев за ослобађање од преосталог дуга посебно установљеном телу, Комисији за презадуженост појединаца, које је у ствари мрежа комисија под контролом државе. Француска дуго није предвиђала могућност ослобађања од дугова у виду опроста, већ је акценат био искључиво на преговарању у постизању компромиса око регулисања дуговања између поверилаца и дужника. Међутим, 2004. године први пут уводи и формално институт ослобођења од дугова (Kilborn, 2005: 619.).

Функцију саветовања у Луксембургу врше приватни социјално оријентисани саветници који нуде помоћ презадуженим дужницима, као део своје социјалне мисије. Ове организације потписале су уговор о сарадњи са Министарством породице (Ministere de la famille et de l'integration) и почеле су да раде као део једног координисаног програма саветовања уз државну подршку, названог „Национални центар за борбу против презадужености”. У правни систем Луксембурга 2000. године улази формални систем ослобађања од преосталог дуга за физичка лица, чак четири године пре француског система (Kilborn, 2006:69).

Модел управљања презадуженошћу у Белгији је пре свега интересантан као полазна основа неког будућег српског модела стечаја над имовином физичких лица, јер га одликује изузетна посвећеност процесу посредовања, а уједно је и формалне структуре јер у самом процесу посредовања учествује суд. Дужник подноси захтев за ослобађање од преосталог дуга суду опште надлежности. Суд прегледа захтеве како би се уверио да су дужници квалификовани за ослобађање од преосталог дуга (то јест, да су инсолвентни и да се нису намерно довели у то стање), а затим у процесу посредовања који следи, врши улогу контроле. Дужник је обавезан да у захтеву именује, а суд у најкраћем року да постави, посредника, односно повереника, који контролише процес посредовања док суд остаје по страни. Посредник је овлашћен да прекине процес преговарања и да предмет врати суду уколико постане очигледно да поверилац неће пристати на услове предвиђене планом, чиме отпочиње формални судски поступак. Суд може да постави посреднике из реда адвоката, регистрованих извршитеља и лиценцираних јавних или приватних агенција за саветовање дужника. Белгијски систем кредитног саветовања за физичка лица се састоји од преко 500 јавних центара социјалне помоћи широм Белгије, који су лиценцирани од стране државе, те је извесно да ће они узети учешћа пре него адвокати због ниских хонорара који су уредбом прецизирани ради заштите положаја дужника (Kilborn, 2006: 73).

Закон о индивидуалном стечају Немачке као представник германских система, ставља посебан акценат на подстицање и олакшавање спровођења вансудског договора између дужника и поверилаца, у циљу постизања договора о реализацији дуговања без асистенције суда. Да би се приступило формалном стечајном систему, дужник мора поднети потврду којом доказује неуспех вансудског покушаја поравнања у претходних шест месеци од дана подношења захтева за ослобођење од дугова. Начин и садржина преговора су потпуно нерегулисани, једино је истакнуто да дужника мора заступати овлашћено лице или агенција - адвокати и саветници надлежни за питања дугова, финансирани од стране државе. Немачким дужницима су на располагању саветодавни центри (Shuldnerberatungsstelle) који су распоређени широм земље, који су под покровитељством државе (Kilborn, 2007:40).

Холандски закон о индивидуалном стечају, попут решења у САД-у и Немачкој, наводи као обавезну фазу поступка, вансудски покушај усвајања плана отплате као предуслова за приступ систему формалног ослобађања од преосталог дуга за физичка лица.

Дужник уз захтев прилаже и оверену изјаву којом објашњава разлоге реалне немогућности постизања вансудског поравнања за санацију дугова. Локалне општинске кредитне банке представљају основне локалне организације за пружање услуге кредитног саветовања. Систем општинских кредитних банака (geementelijke kredietbanken), датира из 1930. године, којим се врши кредитирање физичких лица од стране непрофитних некомерцијалних банака, које су контролисане од стране локалног општинског већа, под изузетно повољним условима. Данас, ове банке су примарни пружаоци услуга предстечајног кредитног саветовања у Холандији (Kilborn, 2011:2). Правилник о вођењу поступка преговарања о дуговима из 1979. године представља златни стандард за реструктурирање кредита физичких лица у Холандији. Дужник подноси пријаву за регулисање дуга локалној општинској кредитној банци, заједно са комплетним финансијским подацима, која процењује, у складу са платежном моћи дужника и оптерећеношћу кредитом, да ли ће повериоци прихватити потенцијалну отплату дуга путем стандардизованог трогодишњег плана отплате дуга који укључује замрзавање нагомиланих камата и других накнада.

Од јануара 2007. године Шведска као прва европска земља напушта систем обавезног предстечајног кредитног саветовања. Свака општина је дужна да обезбеди саветовалиште за питања буџета и дугова, међутим обавезна фаза саветовања и преговарања као предуслов за улазак у формални систем ослобађања од дугова, нема никакву реалну функцију, према мишљењу шведских правника. Доводи до неправедног одлагања неминовног, уз трошење ресурса за оне дужнике који се налазе у безизлазној ситуацији. Овим је омогућено саветницима да усмере своју пажњу и ресурсе на случајеве у којима постоји озбиљна могућност решења (Kilborn, 2007:437).

Приступ решавању проблема презадужености у Пољској је у директној вези са оснивањем Микрофинансијског центра за Средњу и Источну Европу и нове самосталне државе (The Microfinance Centre for Central & Eastern Europe and the New Independent States - MFC4). Ради се о међународној мрежи од око 110 микрофинансијских установа из регије. Организација је основана у Вар-

шави и започела је с радом 1997. Конзорцијум за образовање особа с ниским дохотком покренуо је 2004. програм под називом „Планирај своју будућност” (Zaplanuj swoją przyszłość). Осим МФЦ-а, члан Конзорцијума било је и Пољско удружење банака. Према МФЦ-у, требало би образовати и оспособити око 13,5 милиона особа с ниским дохотком, да би могле управљати својим финансијским ресурсима. Пилот-истраживање је спроведено 2004. до 2005., а потом је започело оспособљавање 262 особе (до 45 година старости и ученике од 16 до 19 година). МФЦ настоји укључити све чланове породице како би се промовисала важност доброг вођења личних финансија и унапредило финансијско планирање. Центар је 2007., у сарадњи с 30 невладиних удружења, покренуо свеобухватан програм финансијског образовања особа с ниским дохотком. Замишљено је да се на локалном нивоу формирају и оспособљавају стручне групе за образовање тих особа. Колико је то важно, може се видети из истраживања МФЦ-а, према којем само 35% особа с ниским дохотком верује да успешно спроведе финансијско планирање, а чак 87% их уопште не планира за раздобље дуже од месец дана. Само 15% људи с ниским дохотком штеди, 47% позајмљује из различитих извора, а чак 5% је стално презадужено. МФЦ је једина установа директно укључена у образовање и оспособљавање особа с ниским дохотком (Бејаковић, 2010:41). Други програм, „Моје финансије” (Moje finanse) покренули су Фондација Кроненберг и Народна банка Пољске, а спроводи га Фондација за подухвате младих. У овај програм укључено је 2 400 средњошколских наставника широм земље. Предвиђено је да се у неколико година образује, оспособи и информисе око 216 000 младих. „Моје финансије” се састоје од три модула: Волим банке - млади људи уче шта је новац, који су критеријуми битни код одабира банкарског рачуна, врсте депозита, како добити кредит и избећи могуће неугодности. Моје улагање - разни облици штедње и улагања (осим банкарских депозита), њихове предности и недостаци. У том се модулу објашњавају правила деловања тржишта капитала и његових најважнијих инструмената као што су акције и хартије од вредности. Улагање у будућност – објашњавање новог система пензионог осигурања, његових законских одредница, облика штедње за старост, избора оптималне стратегије и слично (Бејаковић, 2010:42).

Управљање дугом није само морална обвеза друштва већ је и са аспекта трошкова врло корисно. Организовати и спроводити саветовање кошта, међутим неупоредиво се уштеди у целини финансијском едукацијом дужника. Тиме се може спречити суочавање са сиромаштвом и губитком дома те подстаћи социјална инклузија. Финансијско саветовање је несумњиво изузетно важан аспект или фаза управљања дугом код презадужених физичких лица, међутим треба имати на уму и шведска искуства. Саветовање није и не сме бити само себи циљ, мора се спроводити само у ситуацијама у којима може дати резултате, и од пресудног је значаја моменат када се само саветовање спроводи. Превентивно саветовање, едукација дужника у погледу вођења својих финансија могу дати резултате, док финансијско саветовање физичког лица које је безнадежно презадужено заиста само пролонгира неминовно, неопходност примене института ослобођења од дугова.

Закључак

Једнакост свих субјеката пред законом налаже једнак третман свих учесника привредних односа без обзира на њихов статус правног или физичког лица. Индивидуални стечај није идеално али јесте крајње средство у ситуацији када не постоји ниједан други начин за појединца да врати своје дугове. Током претходних деценија, законодавци су се борили са многим негативним последицама које је проузроковао растући тренд задужености физичких лица. Ови проблеми раширили су се по регионима који се у великој мери разликују, не само по културној, историјској и социјалној структури, већ и по економском и финансијском развоју. Развијене и земље у развоју су на исти начин патиле од ширег и дубљег продора инсолвентности физичких лица, посебно како се приступ финансирању проширио на шире сегменте друштва. Како више људи ужива користи које са собом носи приступ финансирању предузетништва и „чисте” потрошње, расте и притисак за решавање неизбежних економских последица. Претерана задуженост представља озбиљан економски проблем, у смислу губитка продуктивности великог дела популације оптерећеног дуговима, што подрива иницијативу појединаца и смањује њихов продуктивни капацитет. Традиционални закони о стечају често су се показали неприкладним за ове нове проблеме, с обзиром на то да су ови закони обично настали у другачијим околностима и из другачијих разлога. Да појаснимо, многи од циљева ова два система стечаја се преплићу, као што је повећање и праведнија расподела уплата међу повериоцима, поједностављење поступака и побољшање економске ефикасности у крајњем виду за друштво као целину. Међутим, традиционални стечајни закони теже ка заштити кредитора и предузећа често занемарујући људски елемент. Жеља да се олакша патња појединца је централније и директније изражена у контексту инсолвентности физичких лица. Свако разматрање система уређења инсолвентности физичких лица би требало да узме у обзир контекст закона, приступа у пракси са којима такав систем мора са се усагласи. Законодавци би требало да буду свесни социјалних, правних и економских особености које могу да утичу на функционисање система стечаја над физичким лицима. Очекује се да уређење инсолвентности физичких лица оствари велики број циљева у савременим друштвима. Стечајни закони нису више само механизам поверилаца за присилну наплату дугова од инсолвентних правних лица, већ сада узимају у обзир и користи за физичка лица као дужнике. Давање олакшица „поштеним али несрећним” дужницима дуго је било примарна сврха уређења инсолвентности физичких лица. Поред тога, и још важније, такво уређење даје користи и за друштво у целини. Стога, систем који се бави решавањем проблема инсолвентности физичких лица не тежи само повећању уплата према појединачним повериоцима и праведном распоређивању уплата међу свим повериоцима, већ и пружању олакшица дужницима и њиховим породицама и решавању ширих друштвених проблема, што је од подједнаке важности. Да би остварио ове циљеве, систем стечаја над физичким лицима треба да тежи остваривању равнотеже између ових супротстављених интереса. Добро структуриран систем стечаја може истовремено да

избегне губитке и обезбеди продуктивност, спречавањем поверилаца у њиховим напорима за деструктивном и практично јаловом наплатом дугова и подстицањем дужника на откривање средстава од вредности, па чак и на стварање вредности за повериоце и друштво. Користи за повериоце и дужнике имају велике преливајуће ефекте на друштво. Ове користи би се могле изложити у следећем:

- Смањење трошкова наплате дуга и уништавања вредности имовине продајом у бесцење;
- Охрабривање одговорног кредитирања;
- Смањење негативних пратећих појава насталих нетачном проценом ризика;
- Концентрисање губитака на оне који ефикасније и ефективније могу да их расподеле;
- Смањење трошкова друштва насталих услед болести, криминалитета и незапослености;
- Повећање стварања редовног прихода за опорезивање;
- Довођење економске активности до максимума;
- Охрабривање предузетништва; и
- Повећање стабилности и предвидивости у финансијском систему и економији.

Најснажнији покретачки мотив сваког система стечаја јесте ублажавање негативних системских последица нерегулисаног дуга. Ово доприноси не само здравијој и стабилнијој домаћој економији, већ и већој међународној конкурентности на све већем глобалном тржишту. Специфичан контекст физичких лица као дужника такође захтева и разматрање препрека за остварење ових циљева. Концепти преваре, стигме и моралног ризика на различите начине утичу на физичка лица као дужнике који, за разлику од правних лица, имају комплексне животе у којима су испреплетане емоције, потрошња и привређивање. Културне и историјске разлике међу различитим земљама траже различите одговоре на ове проблеме, али контекст инсолвентности физичких лица захтева пажљиво разматрање предвиђених ефеката и могућности за ублажавање њихових негативних системских последица. Проблеми моралног ризика и преваре превазиђени су у многим постојећим системима стечаја и ови проблеми не би требало да стоје на путу законодавцима који се надају да ће обратити плодове користи за повериоце, дужнике и друштво, који карактеришу модерне системе регулисања инсолвентности физичких лица. Прави изазов се не односи на проблем држања дужника који не заслужују помоћ ван система стечаја, већ навођење поштених али несрећних дужника да приступе систему стечаја. Чак и у добро развијеним системима стечаја, знатан број дужника још увек избегава да поднесе захтев за ослобађање од дуга или га поднесе много касније него што би то било оптимално, како за њих тако и за друге кориснике система стечаја. Однос према дуговима и културна стигма споро се мењају и релативно мало тога може бити урађено да се тај однос одмах промени, али законодавци могу да направе такав избор, и направили су га, који би стигму свео на минимум. Смањење стигме повезане са инсолвентношћу захтева јавну кампању едукације и подизања свести, што може да исправи погрешне представе о новим могућностима за ослобађање од дуга. Уклањање језика осуде из

законодавства и укидање или значајно редиговање традиционално дугачког списка казних мера, грађанског инвалидитета и ограничења који следе након стечаја, такође имају позитиван утицај и доприносе смањењу стигме повезане са тражењем ослобађања од дуга. Исто тако, доношење закона о отпису дугова и либерализација концепта имовине изузете од извршења имају сличан ефекат. Овакви кораци могу, временом, да подстакну физичка лица као дужнике на подношење захтева за ослобађање од дуга. У креирању и имплементацији система стечаја над физичким лицима, веома је вероватно да једно решење не одговара свима. Ипак, постоје опипљиве предности и мане различитих решења за бројне практичне проблеме који се јављају приликом креирања система стечаја над физичким лицима и законодавци морају те аспекте да узму у обзир и да их процене.

Општи циљ јесте стварање система стечаја који адекватно функционише, што по мишљењу многих законодаваца значи обезбеђење олакшица само за дужнике којима су оне потребне и пружање тих олакшица путем кратког и не претерано гломазног поступка. Свако разматрање начина уређења инсолвентности физичких лица би требало да узме у обзир контекст закона, приступа и пракси са којима такво уређење мора да се усклади. Можда најдиректније, уређење инсолвентности физичких лица је у суштини продужетак, последња фаза судског система, конкретно извршног поступка. Мање директно, али не и мање важно, уређење инсолвентности физичких лица имплицира и очигледне проблеме заштите података и приватности појединца, као и читав низ проблема у вези са социјалном и економском регулативом, као што су индивидуално саветовање, едукација, прописи о социјалној заштити и приступ питањима породице и становања. Како практично тако и као питање законодавне политике, финансијске тешкоће и инсолвентност нераскидиво су повезани са кредитирањем, банкарским пословима, опорезивањем и пословним предузетништвом, као и са основнијим законима о облигационим односима и заштити имовине. Перспектива посматрања дуга од стране сваког друштва имаће утицаја на разматрање решења за проблем преоптерећујућег дуга. На пример, дати правни или културни систем може да сматра дугове колективном обавезом породице, племена или неке веће групе која превазилази индивидуалног дужника, најдиректније одговорног за настајање дуга. У таквој ситуацији, сама потреба за системом за решавање проблема инсолвентности, као и сама структура таквог система, биће под снажним утицајем такве перспективе, која се разликује од основне идеје о индивидуалној одговорности на којој се већина данашњих система стечаја и базира. Ниво до ког сваки од ових повезаних система задовољавајуће функционише или не, свакако ће, у датој земљи, утицати на адекватну процену потенцијалног уређења инсолвентности физичких лица, како уопштено тако и у односу на конкретне прописе и стратегије имплементације. Многе земље се, на пример, и даље боре са проблемима „владавине права“, као што су генерално низак степен прихватања и поштовања закона од стране грађана, недовољно плаћено или недовољно квалификовано судство, па чак и корупција на владином нивоу. Ниво до ког стечајни механизам може да функционише упркос таквим системским слабостима је важно питање које се мора узети у обзир.

У земљама где индивидуални стечај постоји, он за дужника представља тешко раздобље, јер бива финансијски завистан од повереника, искључен на неколико година из свих финансијских токова током којих отплаћује своје дугове. Погрешно би било схватити овај институт магичном формулом којом дужник брише своје дугове и након тога креће истим путем неодговорног кредитног понашања. Важну улогу на путу имплементације овог института морају имати медији и држава који би заједничким ангажовањем требало, пре свега, да доведу до подизања финансијске одговорности грађана (Козар, Опачић, 2018:341). Финансијске институције би требало да узму учешћа у овој борби за повратак људског достојанства као вид друштвене одговорности, тиме што би финансирале независна удружења која би се бавила бесплатним финансијским саветовањем презадужених грађана. Економска реалност нас свакодневно опомиње да је потребно предузети озбиљне мере у погледу смањења броја задужених грађана. Имплементацијом индивидуалног стечаја било посебним законом или интегрално са стечајем правних лица, правни промет у Србији би постао сигурнији, а заштита поверилаца и поштених а несрећних дужника већа.

Литература:

1. Bejaković, P.(2010): *Osobna prezaduzenost*, Zagreb: Institut za javne financije.
2. Evans, Roger G. (2010): A brief explanation of consumer bankruptcy and aspects of the bankruptcy estate in the USA, XLVIII CILSA, 43(3).
3. Howard, Margaret A.(1987): A Theory of Discharge in Consumer Bankruptcy, Ohio State Law Journal, Vol. 48.
4. Kilborn, J. (2008): Comparative Cause And Effect: Consumer Insolvency And The Eroding Social Safety Net. *The Columbia Journal of European Law*, 14(3):563-596.
5. Kilborn, J. (2011): The alternative to bankruptcy is not payment, but waste, uncertainty and chaos. *Cayman Financial Review*, Available from: <http://www.compasscayman.com/cfr/2011/01/05/The-alternative-to-bankruptcy-is-not-payment,-but-waste,-uncertainty-and-chaos/> Accessed: 2015-01-14
6. Kilborn, Jason J. (2007): *Comparative Consumer Bankruptcy*. Durham, NC: Carolina Academic Press.
7. Kilborn, Jason J. (2007): Out With the New, in With the Old: as Sweden Aggressively Streamlines its Consumer Bankruptcy System, Have U.S. Reformers Fallen Off the Learning Curve?. *American Bankruptcy Law Journal*, Vol. 80:435.
8. Kilborn, Jason J. (2011): Former Entrepreneurs in Dutch Personal Insolvency Law: Comparison with US, UK, Germany, Denmark, and France. Available at: SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1827004> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1827004> (06.09.2015.)
9. Kilborn, Jason J.(2006): Continuity, Change, and Innovation in Emerging Consumer Bankruptcy Systems: Belgium and Luxembourg. *American Bankruptcy Institute Law Review*, 14:69.
10. Kilborn, Jason J.(2005): La Responsabilisation de l'Economie: What the United States Can Learn From the New French Law on Consumer Overindebtedness. *Michigan Journal of International Law*, Vol. 26:619.
11. Niemi-Kiesiläinen, J. (1999): Consumer Bankruptcy in Comparison: Do We Cure a Market Failure or a Social Problem? *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 37, 1999.

12. Opačić, A. (2015): The Problem Of The Position Of Natural Person In The Process Of Bankruptcy In The Context Of European Integrations. *International Journal Vallis Aurea DAAAM International Vienna And Polytechnic In Pozega*, Vol.1(1).
13. Stehl, Richard L. (1999): The Failings Of The Credit Counseling And Debtor Education Requirements Of The Proposed Consumer Bankruptcy Reform Legislation Of 1998. *Am. Bankr. Inst. L. Rev.* 7:133.
14. Tabb, Charles J. (2007): The top twenty issues in the history of consumer bankruptcy, *University of Illinois Law Review*, Paper No. LE05-032.
15. *The Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act of 2005 (BAPCPA) (Pub.L. 109-8, 119 Stat. 23, enacted April 20, 2005)*
16. Zywicki, Todd J.(2003): The Past, Present, And Future Of Bankruptcy Law In America. *101 Mich. L. Rev.* (2002-2003): 2016.
17. Kozar, V.(2018): Raskid ugovora o kreditu sa valutnom klauzulom zbog promena kursa švajcarskog franka, *Kultura polisa* br. 36/2018, godina XV, str. 597-610.
18. Kozar, V.i Opačić, A. (2018): Sudska zaštita prava iz radnog odnosa, *Kultura polisa* br. 37/2018, godina XV str. 339-354.
19. Maljković, N. (2008): Prezaduženost kao stil života, *Svijet osiguranja*, http://www.svijetosiguranja.eu/files/pdf/svijet_osiguranja/33/nenad.pdf (14.11.2018)
20. Opačić, A. (2012): Individualni stečaj, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, 72(1):37-54.
21. Opačić, A. (2013): Individualni stečaj u kontekstu regionalnog i međunarodnog razvoja, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, 73(2):59-76.
22. Opačić, A. (2014): Uporednopravni pregled modela individualnog stečaja- vansudsko restrukturiranje duga u SAD i Evropi, u *Primena pojedinih instituta stečaja Slijepčević, D.(ur.)*.Beograd: Glosarijum, 143-190.
23. Radović, V. (2006): Individualni stečaj – stečaj nad imovinom fizičkog lica, Beograd: Dosije.

THE IMPACT OF MASS MEDIA ON CREATION OF CONSUMER MENTALITY AS A CAUSE OF INSOLVENCY OF THE INDIVIDUAL

Summary: The absolute definition of over-indebtedness can not be given, it is in direct relation with the subjects that create this indebtedness. The consequences that result from the indebtedness of a physical person are not only economic in nature, they are reflected in the impossibility of servicing their debts, but they also have a sociological and psychological aspect, resulting in the creation of new costs for the society as a whole. The authors aim to draw attention to the increasingly frequent problem of facing natural persons with the inability to settle their mature obligations, both consumers and entrepreneurs, which lead them to the edge of existence, loss of home, which together makes the questionable possibility of enjoying the constitution of the guaranteed right to dignity. Today, an individual is exposed to the significant influence of mass media that often form consumer behaviour that, after short-term satisfaction of current needs from future income, becomes an accumulated unregulated debt that burdens not only the economic aspect but the much deeper sociological-psychological aspect of the entire family of the insolvent individual.

Key words: mass media; an individual; insolvency; consumer; Serbia; bankruptcy